

ПАМ'ЯТКИ СХІДНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

ISSN 1682-5268 (on-line); ISSN 1608-0599 (print)

Shidnij svit, 2020, No. 3, pp. 71–86

doi: <https://doi.org/10.15407/orientw2020.03.071>

UDC (477)+069.51+94.5(596.13)“11/18”+233-158III+903.22+739.5

THE KHMER BRONZE RITUAL SWORD IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

O. Popelnytska

PhD (History),

The National Museum of Ukrainian History

2, Volodymyrska Str., Kyiv, 01001, Ukraine

elenac503@gmail.com

T. Myronenko

Leading custodian

Sector “Decorative Applied Arts”

The National Museum of Ukrainian History

2, Volodymyrska Str., Kyiv, 01001, Ukraine

The purpose of the study is attribution of the rare sword, which probably comes from Cambodia, and its introduction into scientific circulation. At the time of admission to the National Museum of Ukrainian History (NMIU) in 2009, the sword consisted of two hollow fragments, the side thickness of which does not exceed a few millimetres. The surface of the sword was tinted with an alcohol-soluble paint that imitates noble patina. This sword can be both a replica of a famous historical artefact and an original ritual object related to the cult of the Hindu Trimurti. The shape of the sword from NMIU is similar to the relic of Cambodia – the Sword of Victory (Preah Khan Reach) and the coronation sword of Thailand (Phra Saeng Khan Chai Si).

The sword from NMIU is cast from non-ferrous metal. On its blade there is a relief composition with the image of a man who, engulfed in flames, dances under a tree, on the branches of which four animals walk. The dancing figure is located on a hill, on either side of which there are two slightly smaller human figures armed with swords.

The hilt of the sword is decorated with a repeating motif of a multi-petalled rosette. The relief of the sword depicts four embossed faces. The end of the handle looks like a human head with four faces, in a headdress resembling a four-tiered temple-stupa.

Analogies of the sword from NMIU are artefacts presented on Internet resources.

The first analogy is the bronze sword and trident, dating from the 10th to 11th centuries and whose place of origin is called the province of Siem Reap in Cambodia. This sword is similar in shape to the sword from NMIU, and the trident is decorated with a composition similar to that available on the blade of the sword from NMIU.

The second analogy is a bronze Khmer votive gift to the temple of the 12th century with the image of the same composition as on the sword from NMIU: a man dancing under a tree, on the branches of which there are two pairs of animals.

The third analogy is a bronze ceremonial Khmer sword depicting Brahma on the hilt, dating to the late 18th century (or earlier) and “purchased in Cambodia about 30 years ago by a private collector”. In shape, this sword is similar to the sword from NMIU. Its handle is decorated with a repeating flower motif. The composition of the relief image on the blade is somewhat different: a man sitting in a meditative position under a tree.

© 2020 O. Popelnytska and T. Myronenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Another Khmer bronze sword is similar in shape to that stored in NMIU. The hilt of the sword is decorated with a repeating motif of a flower. The relief depicts a man dancing under a tree and a man sitting on a lotus flower.

Thus, on all the listed analogies of the sword from NMIU there are relief images of a man dancing under a tree. The content of this composition allows us to find out the images on stone bas-reliefs stored in the National Museum of Cambodia (Phnom Penh) or placed in the Hindu temples of Ankara, the temples of the 11–12th centuries Prasat Sihorafum (Thailand) and Prasat Phnom Chizor (Cambodia). The central figure of these reliefs is Shiva, who dances on the head of Kali. Shiva is accompanied by slightly smaller figures of Vishnu and Brahma.

Keywords: artistic metal, Cambodia, Hinduism, Khmer Empire, National Museum of Ukrainian History, ritual weapons

КХМЕРСЬКИЙ БРОНЗОВИЙ РИТУАЛЬНИЙ МЕЧ У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

О. О. Попельницька, Т. І. Мироненко

У 2009 р. до Національного музею історії України (НМІУ) з митниці надійшов предмет, атрибутований як меч, виготовлений у Південно-Східній Азії зі сплаву на основі міді. Нині цей предмет перебуває у фондовій групі “Метал”. Реставрацію зазначеного меча (довжиною 88 см та шириною 7 см) завершено у 2016 році. Візуальний огляд цього предмета (зафіксований завідувачем сектору реставрації творів з металу відділу наукової реставрації пам’яток НМІУ Ю. П. Бутом та художником-реставратором НМІУ Є. В. Сидоренком у Паспорті реставрації пам’ятки історії та культури) дав підстави реставраторам меча дійти висновку, що це – сувенірний меч, виготовлений у техніці литва з подальшим тонуванням поверхні. На час надходження на реставрацію поверхня меча була вкрита пило-брудовими нашаруваннями, мала потертості та подряпини, а клинок складався з двох фрагментів. Поверхню меча (з метою надання їй вигляду вкритої благородною патиною) було тоновано фарбою, як свідчать результати лабораторних досліджень, зафіксовані в Паспорті реставрації. Усередині меч порожнистий; товщина його стінок не перевищує кількох міліметрів.

Погоджуючись із висновком реставраторів, все ж припускаємо, що цей предмет міг мати ритуальне призначення або принаймні є реплікою відомого історичного артефакту.

Меч з НМІУ має таку саму форму, що й історична реліквія Камбоджі – Меч Перемоги (Preah Khan Reach), світлину якого в 1928 р. опублікував журнал “National Geographic”. Як і в меча з НМІУ, клинок Меча Перемоги було прикрашено рельєфною композицією із зображенням індуїстських божеств. Після 1969 р. цей меч зник з королівського палацу в м. Пномпені. Це могло відбутись після державного перевороту 1970 р., за часів Червоних кхмерів (1975–1979) або після окупації Камбоджі В’єтнамом у 1979 р. Сьогодні доля камбоджійського Меча Перемоги невідома. Цей меч, за легендою, з’явився серед королівських регалій Камбоджі в IX або X столітті. На місці, де король Джаяварман VII у 1191 р. переміг ворогів, у столиці Кхмерської імперії місті Ангкорі, для Меча Перемоги було споруджено окремий храм – Преах Хан (Preah Khan) [Чеснов 1970, 73–98]. У 1498 р., під час окупації Камбоджі Сіамом, головний придворний брахман вивіз Меч Перемоги з країни і надійно заховав його. До Камбоджі меч повернувся в 1539 р. У 1783 р. Меч Перемоги було надіслано до Сіаму (сучасного Таїланду), володар якого в 1794 р. повернув цю ритуальну зброю до Камбоджі, де меч використано під час коронації нового короля. У 1846 р. камбоджійський Меч Перемоги на короткий час було вивезено до В’єтнаму, а в 1861 р. – знову до Таїланду, васалом якого була Камбоджа. Цю історичну реліквію повернули до країни в 1864 р. на вимогу Франції для коронації короля Нородома [Kenneth]. Відомо, що в 1879 р. Меч Перемоги охороняли придворні брахмани-баку і двічі на тиждень, виголошуючи молитви на санскриті, виймали його з піхов.

Подібним до втраченого камбоджійського Меча Перемоги є коронаційний меч Таїланду, який також має назву Меч Перемоги (Phra Saeng Khan Chai Si) і клинок якого (прикрашений рельєфним зображеннями Вішну та птаха Гаруди), за легендою, у 1783 р. було привезено з Камбоджі. Точно не відомо, чи є тайський Меч Перемоги оригінальним мечем кхмерських королів, чи копією, виготовленою наприкінці XVIII ст. після повернення оригінального меча до Камбоджі. За легендою, тайський меч камбоджійський рибалка знайшов в озері Тонлесап, на березі якого розташована столиця Кхмерської імперії – місто Ангкор¹. Отже, згідно з тайською версією, Меч Перемоги було знайдено в озері, до якого він міг потрапити після того, як у 1539 р. його знову привезли до Камбоджі із-за кордону. Піхви та руків'я тайського Меча Перемоги декоровано золотом та коштовним камінням. Довжина його клинка становить 64,5 см, руків'я – 24,4 см, вага – 1,3 кг [The royal regalia... 2019].

Повертаючись до меча, що зберігається в НМІУ, зауважимо, що його клинок відлито разом з руків'ям. Трикутний клинок звужується в напрямі заокругленого вістря. Посередині клинка по всій його довжині з обох сторін наявне ребро. Біля п'яти клинка розміщено рельєфну композицію, вміщену до картуша, верхня частина якого обрамлена рядами орнаментальних смуг. Оскільки литво рельєфного зображення не досить чітке, складно роздивитись його деталі, хоча його загальна композиція зрозуміла. У центрі зображено людину, вбрану у стегенну пов'язку, що клином опускається донизу. На грудях у людини – широке намисто, на голові – королівська тіара з високим шпилем посередині. Коліна і руки людини розведені в боки. Навколо постаті зображено стилізовані язички полум'я. Центральна постать розташована на підвищенні, обабіч якого – дві менші людські фігури, вбрані у стегенні пов'язки, нагрудні прикраси та головні убори. У піднятих догори лівій та правій руці обидві людини тримають по видовженому предмету, які можна визначити як мечі або кийки.

Над головою центральної постаті розміщено композицію, яку можна визначити як стилізоване дерево, на гілках якого симетрично зображено дві пари тварин: угорі – меншого розміру, унизу – дещо більших.

Циліндричне руків'я меча декороване повторюваним мотивом 16-пелюсткової розети. Руків'я плавно переходить у гарду, що має форму зрізаного конуса, на якому зображено чотири рельєфні обличчя.

Завершення руків'я меча має вигляд людської голови з чотирма обличчями, оберненими на чотири сторони. Головний убір цього багатоликого божества нагадує чотирирусний храм-ступу.

* * *

Метою цього дослідження є атрибуція зазначеного музейного предмета і введення його до наукового обігу.

Пошуки інформації продемонстрували, що наукові публікації, які б дали змогу пролити світло на датування зазначеного меча та визначення його функціонального призначення, або відсутні, або досить рідкісні і через те недоступні для пересічного читача.

Тому проведенню дослідження суттєво сприяв контент сайтів мережі Інтернет, створених з метою продажу колекційних антикварних предметів, насамперед сайтів, що спеціалізуються на камбоджійських бронзових артефактах.

Найбільш близькими аналогіями меча з НМІУ є два з п'яти бронзових предметів², які, певно, є атрибутами індуїстських божеств Вішну та Шиви: меч, бойовий диск та тризубець, сокира та кинджал. Лаконічні коментарі, що супроводжують світлини цих предметів, повідомляють, що ці артефакти датовані X–XI століттями (“єрою Ангкору”), виготовлені з бронзи, мають стосунок до культу Вішну та походять із провінції Сіємрап у Камбоджі. Серед цих предметів найбільший інтерес для теми нашого дослідження становлять меч та тризубець: перший за формою подібний

до меча з НМІУ, другий декорований композицією, майже ідентичною до тієї, що зображено на клинку меча з НМІУ. На жаль, невідомо, чи зазначені предмети є порожніми і тонкостінними, як меч з НМІУ.

Другою аналогією меча з НМІУ є бронзовий амулет XII ст., що походить з території Камбоджі³: видовжена металева пластина, у верхній частині якої зображено ту ж композицію, що й на мечі з НМІУ: людина, що танцює на підвищенні, обабіч якого – дві людські постаті. Над головою центральної фігури зображено стилізоване дерево, на гілках якого симетрично розташовано дві пари тварин. Під цією композицією, у нижній частині пластини, зображено три людські постаті, які сидять у падмасані (йогічній позі лотоса) і довкола яких (у стилістиці тибетських буддійських мандал) зображено вогняну ауру.

Ця пластина може бути вотивним дарунком до храму: про подібні пластини, виявлені під час розкопок у храмах столиці Кхмерської імперії, згадує дослідник Х. В. Вудворд [Woodward 1981, 57–67].

В Інтернеті пощастило виявити інформацію ще про два кхмерські бронзові мечі, подібні до меча з НМІУ. Про перший з них повідомляється, що це “бронзовий священний церемоніальний кхмерський меч” довжиною 69 см, з руків’ям, прикрашеним зображенням Брахми, який датується кінцем XVIII століття (“можливо, більш раннім часом”) і “придбаний у Камбоджі близько 30 років тому іспанським колекціонером”⁴. За формою цей меч подібний до того, що зберігається в НМІУ. Руків’я меча декороване не 16-пелюстковими розетами (як у меча з НМІУ), а 8-пелюстковими квітками, вписаними до квадрата. Відмінною є також форма головного убору багатоголового божества, що увінчує руків’я меча: він дво-, а не чотирирясний (як на мечі з НМІУ). Іншою є й композиція рельєфного зображення на клинку: людина в настегенній пов’язці, нагрудній прикрасі і високій тіарі сидить на підвищенні. Над її головою зображено стилізоване дерево. Продовженням картуша, до якого вміщено цю композицію, є довгий орнаментальний елемент, який тягнеться майже до вістря меча.

Інший бронзовий меч на одному з інтернет-сайтів визначений як “давній священний кхмерський бронзовий меч Ангкор-Ват із зображенням Будди”⁵. За формою цей меч подібний до того, що зберігається в НМІУ. Відмінними є деталі: відсутність чотирьох облич на руків’ї та більш примітивна манера виготовлення литого декору. Руків’я меча декороване 8-пелюстковими квітами. Відмінною від меча з НМІУ є рельєфна композиція на клинку, що складається з двох окремих зображень в орнаментальних рамках, які займають майже всю поверхню клинка. На одному представлено людину, що танцює, вбрану в настегенну пов’язку та високу тіару, над головою якої підноситься дерево. Продовженням рамки цього сюжету є видовжений елемент. Друге зображення – людина, що в падмасані сидить на квітці лотоса зі складеними перед грудьми руками у мудрі намасте.

Отже, на перелічених зображеннях центральною постаттю є людина, що танцює, яку супроводжують дві менші людські фігури. Зміст цієї композиції дають змогу з’ясувати атрибутовані дослідниками зображення на кам’яних барельєфах, що зберігаються в Національному музеї Камбоджі (м. Пномпень) або розміщені на індуїстських храмах Ангора, храмах XI–XII ст. Прасат Сіхорафум (Таїланд) та Прасат Пном Чізор (Камбоджа).

Центральною постаттю цих рельєфів є бог Шива, який танцює на голові чудовиська Кала. Шиву супроводжують боги Вішну та Брахма, фігури яких дещо менші за постать Шиви. На деяких з рельєфів троє богів грають на музичних інструментах: цитрі, барабані й тарілках [Sounds of Angkor].

Подібні зображення на творах декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва давньої Камбоджі, державною релігією якої в V–XV ст. був культ Шиви (шиваїзм), не випадкові. У шиваїзмі Шива є верховним богом – творцем, гарантом

рівноваги у Всесвіті та одночасно – його руйнівником, захисником праведності, переможцем демонів, дарувальником благ та владикою усього суцього, якому підпорядковані решта богів.

Отже, дослідження меча з НМІУ та його аналогій дають змогу зробити такі припущення. Бронзовий меч, що зберігається в НМІУ, є ритуальним предметом, пов'язаним із вшануванням індуїстських верховних божеств Брахми, Вішну та Шиви. Зазначений предмет походить з території Камбоджі – держави Південно-Східної Азії, що має давню історію та культурні традиції.

Відсутність спеціалізованої літератури з культового бронзового литва Камбоджі можна пояснити тим, що за часів Червоних кхмерів (1975–1979) внаслідок антирелігійних гонінь занепали більшість буддійських монастирів, ченці яких емігрували до сусіднього Таїланду. Історичні реліквії (зокрема культові предмети) в цей час вивозилися за кордон. Вивезення виробів художньої бронзи з країни відбувалося й за часів французького протекторату в Камбоджі (Кампучії), а також після здобуття країною в 1953 р. незалежності. Тому чимало взірців кхмерського художнього литва зараз зберігаються у приватних зібраннях та музейних колекціях поза межами Камбоджі. Чимало артефактів кхмерської цивілізації також зберігаються в заснованому в 1920 р. Національному музеї Камбоджі (м. Пномпень). Це – археологічні знахідки, зібрання буддійської та індуїстської культової скульптури тощо.

Значну роль у дослідженні історії та релігії давньої Камбоджі відіграли французькі науковці, які з 1860-х рр. (коли країна опинилась під французьким протекторатом) досліджували індуїстський храм Ангкор-Ват та індуїстські храми міста Ангкор-Тхом.

Під час вивчення меча з НМІУ ми дістали відповіді на запитання про країну походження меча та його культурну належність. Дискусійними залишаються семантика зображень на руків'ї та клинку меча, його призначення та час його створення. Спробуємо знайти відповіді.

Зазначений меч є виробом ливарного ремесла, поширеного на території Камбоджі з VI ст.: з бронзи виготовляли знаряддя праці, зброю, ритуальні предмети та прикраси. Традиція виготовлення бронзової скульптури та ужиткових предметів досягла розквіту в XI–XIII ст. [Khmer Art History].

Зазначений меч було відлито з бронзи в часи, коли холодну січну зброю вже багато століть виготовляли із заліза. Матеріал, з якого виготовлено меч, а також наявність на ньому зображень, пов'язаних з індуїзмом, дають змогу припустити, що це – культовий предмет, який має стосунок до проведення релігійних церемоній та, можливо, діяльності одного із храмів.

За призначенням меч з НМІУ можна розглядати як:

- вотивний дарунок до храму, можливо, репліку церемоніального Меча Перемог королів Камбоджі;
- ритуальний предмет, який у X–XIX ст. могли використовувати в ритуалах індуїзму (брахманізму);
- деталь скульптури: можливо, такі бронзові атрибути індуїстських божеств (мечі, тризубці, бойові диски) у храмах вкладали до рук бронзових чи кам'яних зображень Вішну та Шиви. Проте ми поки що не виявили підтвердження припущення, що атрибути індуїстських богів виготовляли окремо від їхніх статуй.

Розглянемо ці гіпотези.

Вотивний⁶ дарунок до храму

Про існування традиції дарування до кхмерських храмів вотивних дарунків опосередковано свідчить лита бронзова пластина із зображенням індуїстських богів (художня манера виготовлення якої та композиційна побудова подібні до сцени, зображеної на клинку меча з НМІУ), що походить з одного з храмів Ангкора [Woodward 1981, 57–67].

У Музеї зображувальних мистецтв у м. Бостоні (США) зберігається виготовлений у 1040 чи 1041 році бронзовий позолочений церемоніальний кинджал з написом про дарування його до храму ченцем одного з буддійських монастирів Камбоджі [Ceremonial Dagger...].

Отже, у Кхмерській імперії існувала традиція дарування вотивних предметів, зокрема бронзових кинджалів, до храмів. Метою такого дарування, крім вшанування богів, можливо, було забезпечення храмів реманентом, необхідним для проведення релігійних ритуалів.

Ритуальний предмет

Міфи про священну зброю (лук зі стрілами, сокиру, меч) були поширені як на території Камбоджі, так і загалом в Індокитаї. У Камбоджі традиція вшанування священного меча до початку ХХ ст. зберігалась у народі джараї, який мешкав у гірських районах на кордоні з В'єтнамом. Войовничі джараї воювали з сусідами з метою захоплення полонених. Французький колоніальний уряд номінально підкорив джараїв лише на початку 1930-х років. Через те що етнографи та місіонери не наважувались контактувати з цими мешканцями гір, про релігійні ритуали джараїв (які проводилися за участі двох племінних вождів – головних жерців) збереглося надзвичайно мало інформації. Відомо, що родина одного із племінних вождів володіла священним мечем, у якому, згідно з віруваннями джараїв, перебувала надприродна сутність (дух), яка творила чудеса (зокрема, змушувала тікати ворогів) і який під час ритуалу викликання дощу приносили в жертву свійських тварин.

Раз на три роки король Камбоджі та два вожді джараїв за традицією (вперше документально зафіксованою на початку ХVІІ ст.) обмінювались дарунками. При цьому дари гірських народів (рис, насіння конопель та віск) брахмани-баку використовували в релігійних церемоніях, які проводились при дворі короля Камбоджі: з воску виготовляли свічки для вівтарів богів, а під час війни кидали на землю зерна рису та конопель, щоб умилостивити злих духів. Останній релігійний ритуал, проведений при камбоджійському королівському дворі для викликання дощу, відбувся в 1859 році. Після впровадження в 1861 р. французького протекторату новий король Камбоджі Нородом вже не надсилав дарунки правителям джараїв [Чеснов 1970, 73–98].

Оскільки про ритуали кхмерського індуїзму інформації виявити не вдалося⁷, джерелом їхнього дослідження можуть стати традиції використання ножа та кинджала в тайському езотеричному буддизмі хінаяни (Малої колісниці)⁸, який багато успадкував від добуддійських релігійних традицій, зокрема з індуїзму. Втеча з Камбоджі у другій половині 1970-х рр. буддійських монахів сприяла тому, що на території Таїланду на сьогодні збереглися певні кхмерські релігійні традиції та окремі історичні реліквії.

Проведення паралелей між кхмерським і тайським буддизмом можливе, оскільки буддизм Камбоджі й Таїланду розвивався в одному напрямі. Центрами відправлення релігійних культів у обох країнах із часів Середньовіччя були буддійські монастирі, ченці яких брали активну участь у житті найближчої селянської общини [Harris 2005, 64]: навчали дітей у монастирських школах, ховали померлих, лікували хворих, молилися за майбутній урожай, проводили ритуали викликання дощу на поля та вигнання злих духів тощо. У Таїланді та Камбоджі індуїстські та буддійські вірування поєднувалися з народною магією та шаманськими обрядами, оскільки офіційна релігія цих країн – буддизм (як, власне, й індуїзм) – є толерантною та віротерпимою. Буддійські ченці Камбоджі до 1920 р. займалися не лише медициною, чаклунством та астрологією, а й виготовляли захисні амулети та робили чоловікам татування, яке, за повір'ям, захищало людину від злих сил [Harris 2005, 61].

Певний час у Камбоджі переважала ваджраяна (Діамантова колісниця) – одна з течій тантричного (езотеричного) напрямку буддизму, яка нині збереглася в країнах

північного буддизму (Тибет, Японія, Китай). Особливістю ваджраяни є духовні практики (подібні до шаманських ритуалів), які учні опановують під наглядом учителів (гуру), що застерігають від небезпечних дій [Торчинов 2000, 120–139, 194–200]. На користь припущення, що бронзовий меч, який розглядається у статті, має стосунок до буддизму ваджраяни, є наявність у сцені з Шивою, що танцює, зображення Світового дерева – космічної осі, що поєднує небо із землею, за допомогою якої під час виконання обрядів адепти дістають езотеричні знання з вищих сфер буття.

Традиція проведення магічних обрядів збереглась у сучасному Таїланді. Під час обрядів буддійські ченці (дехто з них є емігрантами з Камбоджі) використовують бронзові ритуальні ножі. Цю практику з певними застереженнями можна інтерпрювати на використання у середньовічній Камбоджі ритуальних мечів: меч, яким озброєні доброзичливі до людини буддійські та індуїстські божества, символізує мудрість – зброю, яка допомагає долати людське невігластво, а також боротись із зазіханнями демонічних істот.

За свідченням інтернет-ресурсів, що рекламують тайські релігійні амулети, сучасні ритуальні кинджали Таїланду виготовляють зі сплаву, до складу якого входять переплавлені “священні артефакти” (списи та кинджали, чаші для святої води тощо) та “дев’ять священних металів”, зокрема срібло, золото та мідь, а також переплавлені залізні та свинцеві предмети (цвяхи тощо), що були використані при спорудженні давніх храмів.

Із зазначених інгредієнтів буддійські ченці, які пройшли обряд посвячення вчителем-гуру, відливають заготовки для ножів – металеві зливки, які передають професійним ковалям. Готові ножі повертаються до ченців, які освячують їх під час відповідних церемоній, після чого зброя, за повір’ями, набуває магічних властивостей.

За свідченням вищезазначених інтернет-сайтів, ці предмети є “могутніми амулетами, які захищають від чорної магії та сприяють успішній кар’єрі”. Їх також можна використовувати для зняття прокляття, освячення води, під час ритуалу екзорцизму або для створення сприятливих захисних знаків на тілі людини. Такі ножі можна використовувати як вотивні дарунки до храмів. Іншими властивостями таких ножів вважається захист від отрут та наврочення. Такий ніж вважається захистом під час подорожі по воді та сприяє загоєнню ран, захищає від хвороби маленьких дітей, а помешкання – від пожеж. Вістрям такого ножа можна накреслити на землі “захисне коло”, усередину якого не зможуть потрапити злодії, хижі тварини, отруйні комахи та змії, а також надприродні сили: привиди та злі духи.

На клинках сучасних ритуальних ножів вигравіювано тексти заклинань кхмерською мовою, священні написи на санскриті, а також зображення у “стилі Ангкор-Ват”. Руків’я деяких ножів увінчують скульптурні зображення захисників від злих демонічних сил – войовничих божеств, духовна сутність яких начебто зосереджена у клинку ножа⁹.

Крім Таїланду, ритуальні бронзові ножі під час проведення ритуалів застосовуються у Тибеті та Непалі, де вони мають назву “пхур-ба” або “кіла”: обидві назви в перекладі з тибетської та санскриту означають “цвях”. Руків’я такого трикутного в перерізі ножа (що нагадує кілок) завершується зображенням триголового войовничого божества-захисника; на клинку ножа вирізьблено буддійські сприятливі символи та тексти молитов-мантр. Кілу використовують для малювання під час ритуалів “захисного кола”, для зцілення хворих, вигнання демонічних істот тощо¹⁰.

Отже, можна припустити, що бронзові мечі в середньовічній Камбоджі, за аналогією із сучасними ритуальними ножами Таїланду, Тибету та Непалу, виготовляли зі сплаву, до складу якого входили “священні” метали та переплавлені старовинні релігійні реліквії. Такі мечі, що зберігались у храмах, вважались предметом, у якому

перебуває духовна сутність певного божества (зображенням якого подекуди прикрашали таку ритуальну зброю), яку під час відповідних ритуалів закликали на допомогу брахмани, а також буддистські ченці.

Датування аналогій меча з НМІУ, наведені на різних інтернет-ресурсах, коливається у хронологічному діапазоні від X до XIX століття. Таке широке датування обумовлене тим, що, хоча державною релігією Камбоджі з XII ст. був буддизм, до кінця XIX ст. при дворі королів Камбоджі офіційні церемонії здійснювали індустські жерці-брахмани (баку), які, зокрема, охороняли Меч Перемоги, що вважався священним і магічним [див.: Миго 1973].

За аналогіями з іншими країнами Південно-Східної Азії (зокрема, Бірмою і Таїландом), значна роль брахманів при дворах володарів буддистських держав обумовлювалась тим, що брахмани проводили урочисті церемонії, зокрема освячення (легітимізацію) нового короля. Брахмани також, як знавці законів, чинили правосуддя за канонами, викладеними в індустських текстах.

Зважаючи на це, датування артефакту з НМІУ є досить складним завданням, пов'язаним із визначенням релігійної належності та семантики зображень на руків'ї та клинку меча. Навіть якщо ці зображення є індустськими, це не дає підстав вважати верхньою межею побутування мечів з такими зображеннями XII століття, коли буддизм став офіційною релігією Кхмерської імперії. Течії індуїзму шиваїзм та вішнуїзм (вайшнавізм) у Камбоджі співіснували з буддизмом щонайменше до кінця XIX ст.

Трактування сюжетів зображень на мечі

Сюжети зображень на руків'ї та клинку меча, що зберігається в НМІУ, за браком інформації про особливості індуїзму та буддизму в середньовічній Камбоджі не можна трактувати однозначно.

Передусім виникає питання, що символізує собою сам цей меч:

– давній доіндуїстський і добуддистський предмет-фетиш, який поряд з іншими видами “священної зброї” (лук, сокира) здавна шанувався народами Індокитаю, свідченням чого є місцеві міфи;

– символ одного з індустських божеств;

– поєднання автохтонної ідеї шанування меча з індустськими віруваннями.

Про традицію шанування меча населенням гірської Камбоджі було сказано раніше. В індуїзмі меч Нандака є атрибутом бога Вішну і символізує знання (мудрість) та знищення невігластва.

На мечі, що зберігається в НМІУ, наявні три групи зображень:

– скульптура багатоликого божества, яка увінчує руків'я меча;

– рельєфне зображення чотирьох окремих облич, розміщених на основі руків'я;

– багатофігурна рельєфна композиція на п'яті клинка меча.

Поєднання в одному культовому предметі саме цих груп зображень та їхнє взаємне розташування дають змогу зробити припущення, що цей бронзовий меч присвячено шануванню Трімурті – індустської тріади: Брахми, Вішну та Шиви. Спорудження храмів, присвячених Трімурті, у Камбоджі набуло розмаху в IX–X ст. з поширенням брахманізму.

Чотирилике божество, яка увінчує руків'я меча, можна визначити як Брахму. Саме так – з обличчями, оберненими на чотири сторони світу, – Брахму, на думку дослідників, зображено у храмах міста Ангкора. Також імовірно, що саме Брахму уособлюють чотири обличчя, зображені на кожній з башт храму Байон в Ангкорі [Woodward 1981, 57]. Хоча Брахму вважають творцем Всесвіту, він не був головним божеством у Камбоджі, поступаючись Вішну та Шиві.

Багаторазово повторену на руків'ї меча 16-пелюсткову розету (на аналогіях замінену вписаною до квадрата 8-пелюстковою квіткою¹¹) можна визначити як зо-

ображення солярного символу, Колеса самсари або зброї Вішну – вогняного диска Сударшана-чакра.

З культом Вішну можна пов'язати і розміщене на основі руків'я меча рельєфне зображення чотирьох облич, обернених у різні сторони, у яких поєднались людські та пташині риси (ніс-дзьоб). Їх можна визначити як зображення Гаруди – величезного птаха або птахоподібної істоти, яка шанується у вайшнаїзмі та шиваїзмі. Гаруда є супутником Вішну та символом королівської влади.

У барельєфах храмів Ангкора (зокрема, присвяченого Вішну храму Ангкор-Ват та храму Меча Перемоги – Преах Хан) часто наявне зображення Гаруди-тріумфатора – переможця змії (нагів), що символізує військову могутність кхмерських королів [Khmer architecture].

Вішну вважається одним із головних божеств індуїзму та верховним богом у вайшнаїзмі. На кам'яних барельєфах храмів Ангкора (зокрема, Ангкор-Ват) Вішну та його втілення-аватари (Рама та Кришна) представлені як переможці асурів. Часто Вішну зображено таким, що летить верхи на Гаруді.

Іконографія Вішну, що склалась у камбоджійській культовій скульптурі, зображує його з атрибутами в чотирьох руках: мушлею (в яку бог сурмить під час битв), квіткою лотоса (що символізує його любов до людей), булавою та металевим диском Сударшаною – зброєю, що свідчить про готовність дати гідну відсіч ворогам.

Отже, можна припустити, що в декорі руків'я бронзового меча, що зберігається в НМІУ, знайшло відображення вшанування двох із трьох божеств Трімурті: Брахми (завершення руків'я) та Вішну (саме руків'я).

Рельєфна композиція, зображена на п'яті клинка, на нашу думку, присвячена вшануванню третього божества Трімурті – Шиви. Отже, при створенні зазначеного меча головна увага була приділена саме Шиві, що не дивно, зважаючи на те, що у Кхмерській імперії з V по XV ст. шиваїзм спочатку був державною релігією, а потім співіснував із вайшнавізмом та буддизмом, із давніми культурами предків та духів природи. Культ войовничого Шиви як верховного божества добре пасував до культу обожнення особи монарха, який панував у Кхмерській імперії.

Ми вважаємо, що на клинку меча з НМІУ зображено чотирирукого Шиву Натараджу¹² (Космічного танцівника), танок якого знищує старі та створює нові світи: від безперервності цього танцю “тандава” залежить існування Всесвіту. Полум'я, що огортає постать Шиви, символізує надзвичайну енергію, яку випромінює це божество.

Не виключено¹³, що у сцені, наявній на клинку меча з НМІУ, Шиву зображено в його найбільш страхотливому та руйнівному аспекті Бхайрави (із санскриту “жахливий”): зі зброєю та відрубаною людською головою в руках, прикрашеного зміями (які обвивають його руки і ноги), вбраного у шкуру тигра.

Чотирьох тварин, попарно зображених над головою Шиви, можна визначити як двох собак – супутників Шиви-Бхайрави, а також як двох оленів¹⁴. Однією з іпостасей Шиви є Пашупаті (із санскриту “пастух”) – повелитель свійської худоби – корів та биків, а також диких лісових тварин.

Ці чотири тварини на мечі з НМІУ зображені такими, що йдуть по гілках Світового дерева Ашваттха, коріння та стовбур якого поєднують підземний, земний та небесний світи, якими весь час мандрує Шива.

У рельєфній сцені, якою декоровано меч із НМІУ, Шиву зображено таким, що стоїть на голові чудовиська Кала – уособлення “всепожерного часу”¹⁵. Обабіч голови Кала зображено дві людські постаті з мечами або кийками в руках, які можна визначити як зображення двох божеств Трімурті – Вішну та Брахму, що в шиваїзмі відіграють другорядну роль стосовно головного бога Шиви¹⁶.

Про подібність сцен на мечі з НМІУ і на бронзовому ритуальному “тризубці Шиви” (виставленому на продаж на одному із сайтів) ми говорили на початку цієї

статті. Як і в разі з мечем з НМІУ, місце та обставини виявлення цього тризубця невідомі. Його датування X–XI століттями та “єрою Ангкора” також не досить переконливе. На сайті, який рекламує цей бронзовий тризубець, зазначено, що власником його та чотирьох інших артефактів (виставлених на продаж) є певний китайський колекціонер. Зв’язок цих історичних реліквій із сучасним Китаєм наводить на певні роздуми про те, як і коли ці унікальні речі могли бути вивезені з Камбоджі.

Спадає на думку, що бронзові тризубець (з декором, майже аналогічним наявному на мечі з НМІУ), меч, кинджал, сокира та бойовий диск (кілька років тому досить дорого продані на аукціоні) мають стосунок до двору останнього короля Камбоджі Нородома Сіанука. Він тривалий час очолював державу, співпрацював з урядом Червоних кхмерів, двічі (в 1970 та 1979 роках) емігрував до Китаю, у 1991 р. повернувся до Камбоджі. Останні роки життя Нородом Сіанук провів у Китаї, де помер у 2012 р. Можливо, це випадковість, але приблизно в цей же час на просторах Інтернету з’явилась інформація про продаж вже згадуваних п’яти предметів ритуальної бронзової зброї “часів Ангкора”.

Іконографія Шиви, наявна в рельєфній сцені на мечі з НМІУ, знаходить паралелі в зображеннях рельєфів храмів Ангкора X–XII ст. Проте це не дає підстав для обмеження виготовлення означеного музейного предмета лише цими століттями, адже декор храмів колишньої столиці Кхмерської імперії міг стати взірцем для створення культових виробів до XIX ст. включно, коли при дворі королів Камбоджі припинили свою діяльність брахмани і культу індуїстських богів Брахми, Вішну та Шиви (як покровителів королівської влади) в Камбоджі залишились у минулому.

Якщо наші припущення правильні, то меч, що зараз зберігається в НМІУ, становить неабияку художню та історичну вартість. Хочеться вірити, що він справді є оригінальною річчю, а не копією якогось відомого артефакту, виготовленою для продажу на ринку антикваріату чи як сувенірна продукція.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Бронзовий меч із Національного музею історії України. Загальний вигляд

Іл. 1а. Меч Перемоги – історична реліквія Камбоджі.
Світлина із журналу “National Geographic”. 1928 р.

Іл. 2. Руків'я меча з Національного музею історії України. Загальний вигляд

Іл. 3. Зображення Брахми на руків'ї меча з Національного музею історії України

Іл. 4. Зображення Гаруди на руків'ї меча з Національного музею історії України

Іл. 5, 5а. Зображення сцени з Шивом на клинку меча з Національного музею історії України

Іл. 6, 6а, 6б, 6в, 6г. Продана на інтернет-аукціоні бронзова ритуальна зброя, яка походить з території Камбоджі

Іл. 7. Проданий на інтернет-аукціоні бронзовий амулет XII ст., який походить з території Камбоджі

Іл. 8. Деталі виставленого на продаж на інтернет-аукціоні бронзового меча, що походить з території Камбоджі

Лл. 9, 9а, 9б. Виставлений на продаж на інтернет-аукціоні бронзовий меч, що походить з території Камбоджі

¹ Див.: Phrasaeng Khan Chai Si. URL: <https://www.cgtrader.com/gallery/project/phrasaeng-khan-chai-si> (дата звернення: 06.05.2020).

² Див.: Ceremonial Axe, Angkor era, associated with Vishnu. URL: <https://www.pinterest.com/pin/390054017709346616> (дата звернення: 30.04.2020); Khmer ceremonial weaponry, bronze, Angkor era, Siem Reap province. URL: <https://i.pinimg.com/originals/a7/34/66/a734663c07dcc07b8d5b7e15ee0cfa74.jpg> (дата звернення: 30.04.2020); Ceremonial Trident, Angkor era, associated with Vishnu. URL: <https://www.pinterest.com/pin/390054017709346422> (дата звернення: 30.04.2020); Detail, Ceremonial Trident, Angkor era, associated with Vishnu. URL: <https://i.pinimg.com/originals/2d/52/a7/2d52a7b9e97355f949d766c0d6e62234.jpg> (дата звернення: 30.04.2020); Extremely Rare 10C–11C Set of Khmer Weapons #HM001. URL: <http://www.antiquebuddhas.com/HM001.html> (дата звернення: 30.04.2020).

³ Див.: 12th Copper Alloy Amulet, 25 // Antique Buddha. URL: <https://antiquebuddha.co.uk/cambodian-buddhist-amulets/12thc-copper-alloy-amulet-25> (дата звернення: 30.04.2020).

⁴ Див.: Catawiki. URL: <https://www.catawiki.com/l/20047629-khmer-sword> (дата звернення: 30.04.2020).

⁵ Див.: Ancient Holy Sword Samrit Bronze Angkor Wat Khmer Buddha Thai Amulet #7062A. URL: <http://thaiamuletbuddha.com/ancient-holy-sword-samrit-bronze-angkor-wat-khmer-buddha-thai-amulet-7062a.htm> (дата звернення: 30.04.2020).

⁶ З лат. *votivus* – “присвячений богам”, від *votum* – “обітниця”, “бажання”; предмети, що дарувались божеству заради зцілення від хвороби чи виконання бажання.

⁷ Державною релігією Камбоджі з XII ст. є буддизм, проте індуїстські брахмани майже до кінця XIX ст. відігравали провідну роль у проведенні урочистих церемоній та релігійних ритуалів при дворі королів Камбоджі. З кінця XV ст. і до встановлення в 1861 р. французького протекторату над Камбоджею залишилось обмаль відомостей про релігійне життя країни, переважно це свідчення іноземців.

⁸ Те саме, що й тхеравада; хінаяна – умовна назва т. зв. південного буддизму, поширеного в Камбоджі, Таїланді, Лаосі, Бірмі, на Шрі-Ланці. Інша течія в буддизмі – махаяна (Велика колісниця), або т. зв. північний буддизм, поширена в Тибеті, Японії, Китаї, Кореї, В’єтнамі, Непалі, Бутані, Монголії. Хінаяною також називають ранній буддизм, що існував до створення махаянських шкіл. Провідну роль у хінаяні відіграють чернечі общини, а складні релігійні культури та релігійна організація відсутні. Ідеалом хінаяни є монах, який шляхом самовдосконалення набуває надприродних можливостей, які може застосовувати на користь інших.

⁹ Sastrawut Khmen Maha Bpraab Nakorn Wat Khmer Mitmor Ritual Knife of Angkor Wat – Luang Phu Waen Gaay Wat Ampin Kampuchea. URL: <https://buddhistamulet.ecwid.com/>

Sastrawut-Khmen-Maha-Bpraab-Nakorn-Wat-Khmer-Mitmor-Ritual-Knife-of-Angkor-Wat-Luang-Phu-Waen-Gaay-Wat-Ampin-Kampuchea-p80517333 (дата звернення: 03.05.2020); Mitmor Spirit Knife / Exorcist Knife – Ritual Methods and Incantations // Thailand Amulets. URL: <https://www.thailandamulet.net/prakata-mantras-for-chanting/how-to-use-mitmor-ritual-knife-kata-chants/> (дата звернення: 03.05.2020); Pra Khan Maha Bpraab Taep Sastra Taw Waes Suwan (4.5 Inches 2 Faced Asura Deva Ritual Knife) – Nuea Chanuan Nam Rerk (Hand Inscription) – Serp Dtamnan Luang Phu Noi Edition 2555 BE – Luang Por Jerd // Thailand Amulets. URL: <https://www.thailandamulet.net/#!/Pra-Khan-Maha-Bpraab-Taep-Sastra-Taw-Waes-Suwan-4-5-Inches-2-Faced-Asura-Deva-Ritual-Knife-Nuea-Chanuan-Nam-Rerk-Hand-Inscription-Serp-Dtamnan-Luang-Phu-Noi-Edition-2555-BE-Luang-Por-Jerd/p/18207092/category=2703582> (дата звернення: 03.05.2020).

¹⁰ Див.: Antique Bronze Phurba Handcrafted Tibetan Buddhism Kila Nepal Meditation Ritual Knife Sanskrit Sacred Ceremonial Tool Hindu Altar Buddha. URL: https://www.etsy.com/listing/682822148/antique-bronze-phurba-handcrafted?show_sold_out_detail=1&ref=anchored_listing (дата звернення: 18.05.2020); Tibetan Phurba (“6” Brass & Copper). URL: <https://newmooncottage.com/product/tibetan-phurba-6-brass-copper> (дата звернення: 18.05.2020); Kīla (Buddhism). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/K%C4%ABla_\(Buddhism\)](https://en.wikipedia.org/wiki/K%C4%ABla_(Buddhism)) (дата звернення: 16.05.2020).

¹¹ Атрибут Вішну та Брахми – квітка лотоса (падма), що походить від стилізованого солярного зображення, є одним із найдавніших священних символів індуїзму та буддизму в Південній та Південно-Східній Азії.

¹² Водночас на одному з мечів-аналогій, про які йшла мова на початку цієї публікації, Шиву представлено таким, що сидить у медитативній позі, як основоположника йоги і найпершого йогіна.

¹³ Це не можна стверджувати напевно, оскільки рельєф зображення на клинку меча є не досить чітким.

¹⁴ В індуїстській міфології Шива іноді набуває подоби оленя.

¹⁵ На рельєфах храмів міста Ангкора подібні зображення голови Кали-часу (з великою верхньою щелепою з гострими зубами, проте без нижньої щелепи) є основою для розташування постатей божеств. Зображення голови Кали також наявне як декоративний елемент рослинних орнаментів, якими прикрашені портали та тимпани храмів Ангкора X–XII ст. [див.: Khmer architecture].

¹⁶ На деяких рельєфах індуїстських храмів Камбоджі і Таїланду, на яких зображено Шиву, що танцює, Вішну та Брахма грають на музичних інструментах.

ЛІТЕРАТУРА

Миго А. **Кхмеры (история Камбоджи с древнейших времен)** / Пер. с франц. Москва, 1973.

Торчинов Е. А. **Введение в буддологию. Курс лекций**. Санкт-Петербург, 2000.

Чеснов Я. В. Миф о мече и начало государственности в Восточном Индокитае // **Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии**. Москва, 1970.

Ceremonial Dagger. Khmer 1040 or 1041. Object Place: Cambodia // **Museum of Fine Arts, Boston**. URL: <https://collections.mfa.org/objects/22443> (дата звернення: 03.05.2020).

Harris J. **Cambodian Buddhism, History and Practice**. University of Hawai'i Press, 2005.

Kenneth T. So. **Preah Khan Reach and The Genealogy of Khmer Kings. Khmer Royal Sacred Sword vs. Thai Royal Sword of Victory**. URL: <https://www.pdfFiller.com/jsfiller-desk11/?projectId=521269064#b63d62916f77375994f62def9eb2020a> (дата звернення: 17.05.2020).

Khmer architecture // **HiSoUR**. URL: <https://www.hisour.com/khmer-architecture-31146/> (дата звернення: 21.05.2020).

Khmer Art History // **National Museum of Cambodia**. URL: https://www.cambodiamuseum.info/en_khmer_art_history.html (дата звернення: 30.04.2020).

Sounds of Angkor. URL: <https://www.soundsofangkor.org/english/ancient-dance/instruments-shiva-s-dances-va> (дата звернення: 08.05.2020).

The royal regalia and their origins // **The Nation Thailand**. 2019 (Apr. 30). URL: <https://www.nationthailand.com/royal-coronation/30368636> (дата звернення: 03.05.2020).

Woodward H. W. **Tantric Buddhism at Angkor Thom** // **Ars Orientalis**. Vol. 12. 1981.

REFERENCES

- Migo A. (1973), *Kkhmery (istoriya Kambodzhi s drevneyshikh vremen)*, Transl. from French, Nauka, Moscow. (In Russian).
- Torchinov E. A. (2000), *Vvedeniye v buddologiyu. Kurs lektsiy*, Peterburgskoye filosofskoye obshchestvo, Saint Petersburg. (In Russian).
- Chesnov Ya. V. (1970), “Mif o meche i nachalo gosudarstvennosti v Vostochnom Indokitaye”, in *Religiya i mifologiya narodov Vostochnoy i Yuzhnoy Azii*, Nauka, Moscow, pp. 73–98. (In Russian).
- “Ceremonial Dagger. Khmer1040 or 1041. Object Place: Cambodia”, in *Museum of Fine Arts, Boston*, available at: <https://collections.mfa.org/objects/22443> (accessed May 3, 2020).
- Harris J. (2005), *Cambodian Buddhism, History and Practice*, University of Hawai'i Press.
- Kenneth T. So, *Preah Khan Reach and The Genealogy of Khmer Kings. Khmer Royal Sacred Sword vs. Thai Royal Sword of Victory*, available at: <https://www.pdfFiller.com/jsfiller-desk11/?projectId=521269064#b63d62916f77375994f62def9eb2020a> (accessed May 17, 2020).
- “Khmer architecture”, in *HiSoUR*, available at: <https://www.hisour.com/khmer-architecture-31146/> (accessed May 21, 2020).
- “Khmer Art History”, in *National Museum of Cambodia*, available at: https://www.cambodia-museum.info/en_khmer_art_history.html (accessed April 30, 2020).
- Sounds of Angkor*, available at: <https://www.soundsofangkor.org/english/ancient-dance/instruments-shiva-s-dances-va> (accessed May 8, 2020).
- “The royal regalia and their origins” (2019), in *The Nation Thailand*, Apr. 30, available at: <https://www.nationthailand.com/royal-coronation/30368636> (accessed May 3, 2020).
- Woodward H. W. (1981), “Tantric Buddhism at Angkor Thom”, *Ars Orientalis*, Vol. 12, pp. 57–67.

О. О. Попельницька, Т. І. Мироненко

Кхмерський бронзовий меч у зібранні Національного музею історії України

Метою цього дослідження є атрибуція раритетного меча, що, імовірно, походить з території Камбоджі і введення його до наукового обігу. На час надходження у 2009 р. до Національного музею історії України (НМІУ) меч складався з двох порожнистих фрагментів, товщина стінок яких не перевищує кількох міліметрів. Поверхню меча було тоновано фарбою, що імітує благородну патину. Цей меч може бути як реплікою відомого історичного артефакту, так і оригінальним ритуальним предметом, що має стосунок до культу індуїстського Трімурті. За формою меч з НМІУ подібний до реліквії Камбоджі – Меча Перемоги (Preah Khan Reach) та коронаційного меча Таїланду (Phra Saeng Khan Chai Si).

Меч з НМІУ відлито з кольорового металу. На його клинку наявна рельєфна композиція із зображенням людини, яка, охоплена полум'ям, танцює під деревом, по гілках якого ідуть чотири тварини. Постаць, що танцює, розташована на підвищенні, обабіч якого зображено дві дещо менші людські фігури, озброєні мечами.

Руків'я меча декороване повторюваним мотивом багатопелюсткової розети. На гарді меча зображено чотири рельєфні обличчя. Завершення руків'я має вигляд людської голови з чотирма обличчями, у головному уборі, що нагадує чотириярусний храм-ступу.

Аналогіями меча з НМІУ є артефакти, представлені на інтернет-ресурсах, створених з метою торгівлі антикваріатом.

Першою аналогією є бронзові меч та тризубець, датовані X–XI століттями, місцем походження яких названо провінцію Сіємрап у Камбоджі. Цей меч за формою схожий на меч із НМІУ, а тризубець декоровано композицією, подібною до наявної на клинку меча з НМІУ.

Другою аналогією є бронзовий кхмерський вотивний дарунок до храму XII ст. із зображенням тієї ж композиції, що й на мечі з НМІУ: людина, що танцює під деревом, на гілках якого розташовано дві пари тварин.

Третьою аналогією є бронзовий церемоніальний кхмерський меч із зображенням Брахми на руків'ї, датований кінцем XVIII ст. (чи більш раннім часом) і “придбаний у Камбоджі близько 30 років тому приватним колекціонером”. За формою цей меч подібний до меча з НМІУ. Його руків'я декороване повторюваним мотивом квітки. Дещо відмінною є композиція рельєфного зображення на клинку: людина, що в медитативній позі сидить під деревом.

Ще один бронзовий кхмерський меч за формою подібний до того, що зберігається у НМІУ. Руків'я меча декороване зображенням повторюваного мотиву квітки. На клинку рельєфом зображено людину, що танцює під деревом, та людину, що сидить на квітці лотоса.

Отже, на усіх перелічених аналогіях меча з НМІУ наявні рельєфні зображення людини, що танцює під деревом. Зміст цієї композиції дають змогу з'ясувати зображення на кам'яних барельєфах, що зберігаються в Національному музеї Камбоджі (м. Пномпень) або розміщені на індуїстських храмах Ангкора, храмах XI–XII ст. Прасат Сіхорафум (Таїланд) та Прасат Пном Чізор (Камбоджа). Центральною постаттю цих рельєфів є Шива, який танцює на голові Кали. Шиву супроводжують дещо менші постаті Вішну та Брахми.

Ключові слова: індуїзм, Камбоджа, Кхмерська імперія, Національний музей історії України, ритуальна зброя, художній метал

Стаття надійшла до редакції 2.08.2020